

Оксана КАПЛІНА,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
завідувачка кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

МОЇ МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ ПОРЯД ІЗ ВАСИЛЕМ ЯКОВИЧЕМ ТАЦІЄМ

У 2024 р. виповнюється 30 років, як я працюю в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого та 35 років, з урахуванням щасливого студентського періоду навчання (1989–1994), як майже кожного дня я відкриваю двері рідної *alma mater*. Ловлю себе на думці, що 35 років, підіймаючись центральними парадними сходами, я дякую долі за можливість навчатися, опанувувати нелегкі шляхи наукової праці, а згодом за можливість передавати свої знання хлопцям та дівчатам, які обрали професію юриста. Таке ставлення до свого інституту, академії та зараз університету зумовлено багатьма чинниками, одним з яких, безумовно, є ті люди, які були поруч ці 35 років. Навчали, давали поради, переконували, надихали своїм прикладом, закохували в науку, виховували. Одним з таких Вчителів був Василь Якович Тацій.

Я вступила на навчання до Харківського юридичного інституту в 1989 р. Василь Якович вже був ректором, та 1 вересня виступав перед студентами зі словами вітання, побажання цікавого навчання. У своєму напутньому слові він жартома казав, що студент, який встигає навчатися, має бачити ректора Інституту два рази – 1 вересня та на врученні диплому. Надаючи поради на навчання, по-доброму бажав обов'язково закохатися, після другого курсу створити сім'ю та по закінченні вишу їхати на роботу вже з родиною, адже, за статистикою, саме в студентські роки створюються міцні сім'ї. У ті часи я навіть уявити не могла – наскільки ці слова

були пророчими, як складеться доля та що ці слова ректора закладали для багатьох із нас – першокурсників програму, яку доля допомагала виконувати крок за кроком.

Згадуючи Василя Яковича, звичайно, в пам'яті калейдоскопом спливають багато моментів, які пов'язані з навчанням, обговоренням важливих питань на вченій раді, членом якої я була від студентів, врученням першої з нашого курсу диплому з відзнакою під час святкування випуску, підтримка на вченій раді під час захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата, а потім доктора юридичних наук, відверта розмова при рекомендації на посаду завідувачки кафедри кримінального процесу, телефонні дзвінки в травні та влітку 2022 р. з питанням: «Як Ви, Як переживаєте ці складні часи?», коли надихало тільки те, що ти чуєш голос Василя Яковича, та багато інших. Але зовсім інший рівень комунікації, про який хочеться згадати, був під час постійного, майже щотижневого, а іноді щоденного, спілкування при підготовці проєкту Кримінального процесуального кодексу України.

Вчені звикли до того, що напрям наукового інтересу визначається, як правило, тією спеціальністю, за якої вони захистили свою дисертацію. Відомо, що Василь Якович Тацій є знаним фахівцем з кримінального права, який був учнем Володимира Володимировича Сташиса, у 1970 р. захистив кандидатську дисертацію «Кримінальна відповідальність за комерційне посередництво» (спеціальність 12.00.08), а через 14 років – докторську «Проблеми відповідальності за господарські злочини: об'єкт та система» (спеціальність 12.00.08). Однак становлення Василя Яковича як фахівця, яке відбувалося в прокуратурі Полтавської області, сприяло тому, що він був дуже добре обізнаний з проблем, які виникають під час здійснення кримінального провадження, розслідування злочинів, підтримання державного обвинувачення в суді. Саме ці знання були в нагоді, коли розроблявся новий Кримінальний процесуальний кодекс України, науковцями та робочими групами, які готували проєкти, обговорювалися концептуальні напрями реформування кримінальної юстиції, а також коли постала проблема підготовки слідчих, прокурорів та суддів до застосування Кримінального процесуального кодексу України після його прийняття в квітні 2012 р. Вважаю, що мені – тоді вже завідувачки кафедри кримінального процесу – дуже пощастило з тим, що поряд були мудрі вчителі, готові поділитися своїм досвідом, які, попри свою завантаженість, не шкодували часу на детальні обговорення, дослухалися до думки молодих науковців, терпляче ставились до нових

кардинальних змін, зумовлених сучасними підходами. Такими старшими колегами і були Василь Якович Тацій, Вячеслав Іванович Борисов, Юрій Михайлович Грошевий, Володимир Серафимович Зеленецький, Іван Єгорович Марочкін. Звичайно, не обходилося без палких дискусій, спорів, обстоювання власних поглядів, але саме завдяки мудрості Василя Яковича ми завжди знаходили компроміс та намагалися зрозуміти один одного.

Дуже хочеться згадати період реформування кримінального процесуального законодавства. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. функціонував понад 50 років. Звичайно, до нього вносилися зміни та доповнення, зумовлені вимогами часу, проте він залишався за своєю сутністю радянським, та не в змозі був належним чином забезпечити права та законні інтереси осіб, що залучались до участі у кримінальному провадженні на рівні міжнародних стандартів, які вже тоді рельєфно сформувалися по окремих інститутах. В юридичній літературі це було предметом постійної критики, причому, вчені зазначали, що є парадоксом те, що норми прийнятого і введеного в дію у 2001 р. нового Кримінального кодексу України протягом багатьох років реалізуються у процесуальному порядку, визначеному «старим» КПК.

Сергій Петрович Головатий 12 травня 2006 р. під час засідання Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, присвяченого створенню нового КПК України, підкреслив, що «питання із визначенням політики у сфері кримінальної юстиції стоїть дуже гостро, бо досі у державі діє стара доктрина кримінального процесу, притаманна державам із тоталітарним або близьким до нього режимом. Фактом, який свідчить про те, що в Україні діють органи репресивного характеру, є сама назва органів, причетних до кримінального процесу – правоохоронні органи. Аналіз їхніх функцій дає підстави стверджувати, що насправді вони охороняють не суб'єктивне право громадянина, а матеріальне право держави, що повністю суперечить концепції природного права, притаманній усім демократичним державам»¹.

Це були часи, коли всі розуміли – потрібно реформувати кримінальний процес, але складним було питання: як саме його реформувати, яким шляхом просуватися, які нові інститути мають бути у новому КПК України.

Робочі групи з підготовки кримінального процесуального кодексу України створювалися неодноразово. У 2003 р. проєкт КПК України навіть

¹ Див.: Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 рр.). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження: монографія. – К.: Істина, 2012. – С. 6.

ДО ВІСНИКА

він був внесений до Верховної Ради України, прийнятий у першому читанні, але у 2005 р. знятий з розгляду у зв'язку із негативними висновками експертів Ради Європи¹.

Також народними депутатами В. Р. Мойсиком, І. В. Вернідубовим, С. В. Ківаловим та Ю. А. Кармазіним до Верховної Ради України був внесений проєкт КПК України № 1233 від 13 грудня 2007 р.², який широко обговорювався науковою громадськістю. Проте він був знятий з розгляду 13 січня 2012 р.

20 січня 2006 р. Президент України своїм Указом № 39 «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» доручив розроблення нового КПК України Міністерству юстиції України та Національній комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права. У лютому 2008 р. була прийнята Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України № 311/2008. Отже, по суті, було дано старт активній фазі підготовці проєкту чинного зараз Кримінального процесуального кодексу України.

17 серпня 2010 р. Указом Президента України № 820/2010 Василь Якович Тацій був включений до робочої групи з питань реформування кримінального судочинства, яка була створена з метою підготовки узгоджених пропозицій щодо реформування кримінального судочинства, належного гарантування додержання конституційних прав громадян та впровадження загальновізнаних міжнародних демократичних стандартів у цій сфері, виконання зобов'язань України перед Радою Європи.

В юридичній літературі, на численних конференціях і «круглих столах» розпочалися дискусії про те, який же кодекс потрібен державі. У своїй статті «Становлення національної правової держави і правового суспільства: виклики і рішення» Василь Якович Тацій звернувся до цих найважливіших проблем та наголосив на необхідності адаптації кримінально-процесуального законодавства до європейських стандартів³. Така адаптація була дійсно важливою, в тому числі й у зв'язку з тим,

¹ Див.: Банчук О. Системність і послідовність у реформуванні кримінальної юстиції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.yuricom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/publications/?aid=1282&rid=51.

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Проєкт № 1233 від 13.12.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=31115

³ Тацій В. Я. Становлення національної правової держави і правового суспільства: виклики і рішення // Проблеми законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 94. – С. 9.

що у світі проходили об'єктивні, неінспіровані процеси глобалізації, потрібно було відшукувати нові підходи до унормування сталих інститутів, розробляти сучасні підходи до дотримання прав людини у кримінальному провадженні та передбачати гарантії, які визнаються у всіх цивілізованих державах світу.

У нашому Університеті була створена робоча група, на засіданнях якої обговорювалися актуальні проблеми реформування кримінального процесуального законодавства. Топовими були проблеми початку кримінального провадження, створення інституту кримінальних проступків, суду присяжних, судового контролю, диференціації форми кримінального провадження, деформалізації кримінального процесу, розвантаження слідчого, визначення функцій прокуратури, процедур перегляду судових рішень. Навіть перерахування вказаних проблем говорить про глобальність та концептуальність питань, які потрібно було вирішити та мати свою наукову позицію, відстоювати її під час обговорення проекту КПК України.

Василь Якович неодноразово підкреслював під час обговорень та своїх виступів на конференціях, що «процес реформування кримінального процесуального законодавства України має бути орієнтованим на загальнолюдські цінності, у тому числі на гуманізм, справедливість та законність». При його реформуванні недоцільно копіювати законодавство, яке регламентує судоустрій і здійснення кримінальної процесуальної діяльності однієї із європейських держав, оскільки система органів кримінальної юстиції тісно пов'язана з іншими інститутами українського суспільства, національними традиціями та менталітетом. Необґрунтоване запозичення окремих процедур, які відомі законодавству інших країн, штучне перенесення їх до національного правового простору не буде сприяти досягненню очікуваної мети, яку ставлять перед собою засновники реформи. Реформування кримінального процесуального права (результатом якого має стати новий КПК) вимагає знання і врахування фундаментальних положень, розроблених не одним поколінням українських процесуалістів. Запозичення передового іноземного досвіду має лише допомогти створити ефективний механізм діяльності органів кримінальної юстиції.

Згадуючи свою роботу в прокуратурі Полтавської області, Василь Якович підкреслював, що система органів досудового розслідування сформувалася історично і своїм багаторічним функціонуванням довела здатність вирішувати основне завдання, яке на неї покладається, – протидія злочинності, навіть незважаючи на періоди політичної та економічної нестабільності. Саме тому доцільно при формулюванні основних

засад побудови КПК не руйнувати існуючу систему органів, які ведуть процес та порядок їх функціонування, а раціонально реформувати їх організацію і діяльність.

Коли обговорювали принципи кримінального процесу, що мають бути покладені у підґрунтя кримінальної процесуальної діяльності, Василь Якович підкреслював, що усталена система засад кримінального процесу має бути обов'язково доповнена такими, як верховенство права; справедливість; право на судовий захист; гарантованість державою прав та свобод людини і громадянина; обґрунтованість процесуальних рішень; розумні строки кримінального провадження; забезпечення права на захист; право на оскарження судового рішення. Глобальність мислення вражала, адже це були засади кримінального провадження, а не засади кримінального права.

Як бачимо, в новому КПК України 2012 р. багато з цих пропозицій були враховані, а засади кримінального провадження закріплені саме з такою назвою – «верховенство права» (стаття 8); «забезпечення права на захист» (стаття 20); «розумні строки» (стаття 28).

Оскільки про запровадження інституту кримінальних проступків вже активно почали говорити в юридичних колах, у проєкті КПК України були запропоновані параграфи, які унормовували особливості досудового розслідування кримінальних проступків та спрощене провадження в суді щодо кримінальних проступків. Слід вказати, що усвідомлення необхідності запровадження інституту кримінальних проступків було дуже складним, а сама ідея зазнавала нищівної критики, оскільки була новою та незрозумілою для науковців, особливо, практиків.

Під час обговорення цієї революційної новели та моделювання законодавчої конструкції запровадження кримінальних проступків Василь Якович, розуміючи, що цей інститут призначений спростити кримінальне провадження, зазначав, що «нам дійсно потрібно переглядати вітчизняні форми юридичної відповідальності у напрямку їх гуманізації та всебічного захисту прав і свобод громадян. На це неодноразово у своїх рекомендаціях та рішеннях звертає увагу і Європейський суд з прав людини. Зокрема, відповідно до його рішень, віднесення діяння до злочину чи іншого виду правопорушення залежить не тільки від його місця в національній правовій системі, а й від характеру вчиненого діяння та ступеня обмежень прав і свобод особи, які визначаються застосуванням видом стягнення (покарання). Чинне кримінальне законодавство України на теперішній час містить цілу низку таких діянь, які за ступенем своєї

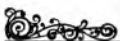

суспільної небезпечності далеко не завжди відповідають поняттю та змісту злочину як найбільш суспільно небезпечного виду правопорушень, що обумовлює необхідність їх декриміналізації. Разом із цим, такі злочини на теперішній час діяння, вочевидь, потребують іншої форми публічно-правового впливу, відмінної від кримінальної відповідальності».

Мені, тоді молодому науковцю, яка, до речі, скептично ставилася до ідеї запровадження інституту кримінальних проступків, було дивно, що ректор Університету, доволі зайнята людина, знаходив час для усвідомлення суті запропонованих новел, їх сприйняття, розвитку, ознайомлення з практикою іноземних держав та генерування ідей для подальшої роботи. Зокрема, Василь Якович підкреслював, що «при вирішенні питання про запровадження інституту кримінального проступку слід виходити перш за все, з прагнення України наблизитися до міжнародних стандартів у цій сфері. Ідея розмежування злочинів і проступків реалізована в законодавствах Австрії, Англії, Бельгії, Голландії, Іспанії, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Сан-Марино, Сербії, Словенії, США, Чехії, Хорватії, Швейцарії, ФРН, Франції, Казахстану та активно обговорюється в інших країнах. При цьому в різних державах запроваджені різні моделі. В окремих країнах категорія проступку виокремлюється в межах кримінального права (законодавства) шляхом поділу кримінальних правопорушень на дві групи: проступки та злочини, тоді як в інших – відповідальність за проступки встановлено у спеціальних (окремих) нормативних актах. У цілому можна констатувати збільшення на сучасному етапі кількості країн, які запровадили у своєму законодавстві категорію проступку».

Спираючись на свій досвід роботи в прокуратурі, Василь Якович наполягав на тому, що запровадження спрощених диференційованих порядків досудового розслідування значно розвантажить слідчого, збереже ресурс його дорогоцінного часу, який буде спрямований на розслідування більш складних злочинів. Отже, вчений підтримував запровадження спрощених форм кримінального провадження.

Розвиваючи ідею запровадження проступку в кримінальне провадження, Василь Якович виступив із пропозицією створення мирових судів в Україні. Він зазначав, що «ідея створення в Україні інституту мирових суддів не є новою, адже протягом здійснення судово-правової реформи вона не лише обґрунтовувалася на доктринальному рівні, а й набула втілення в проекті Закону «Про мирових суддів територіальних громад», який був зареєстрований у Верховній Раді України 10 жовтня 2008 р. Утім, в умовах новітнього законодавства України, зокрема

нового Кримінального процесуального кодексу, в якому передбачалося запровадження кримінальних проступків, а також надзвичайно високого навантаження суддів місцевих судів, проблема запровадження в Україні інституту мирових суддів набуває особливої актуальності. Її вирішення матиме багатоаспектне значення, яке, зокрема, виражається в такому: 1) це дасть населенню додаткові гарантії забезпечення доступу до суду; 2) створить додаткові можливості для фахової підготовки молодих суддів для роботи в інших судах загальної юрисдикції; 3) суттєво розвантажить місцеві суди за рахунок передачі розгляду окремих категорій справ до компетенції мирового судді, що забезпечить належні умови для здійснення правосуддя. До компетенції мирового судді, приміром, можна віднести: кримінальні провадження про кримінальні проступки та провадження, в яких укладено угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим; окремі сімейні справи, в тому числі про розділ майна, за умови, що воно не перевищує встановленої межі; окремі категорії цивільних справ, в тому числі про встановлення порядку користування майном, про спадщину за позовами, що не перевищують встановленої межі; окремі категорії адміністративних справ.

Крім того, якщо передбачити порядок обрання мирових суддів населенням тієї адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюватиметься його компетенція, то це сприятиме підвищенню відповідальності мирового судді».

Василь Якович виходив із того, що мирові судді мають входити до системи судів загальної юрисдикції, а їх статус, компетенція і повноваження – визначатися Законом України «Про судоустрій і статус суддів» і процесуальним законодавством. Звичайно, це зумовить внесення змін до Конституції України, проте такі зміни є виправданими.

Під час роботи над проектом КПК України ця ідея не була сприйнята розробниками проекту, однак, із задоволенням можна зазначити, що останнім часом дедалі частіше можна почути її ретрансляцію на найвищому політичному рівні. Але вперше вона була висунута саме Василем Яковичем під час обговорення моделі спрощення кримінального провадження та розвантаження слідчих і суддів місцевих судів.

Хочеться також згадати, як боляче Василь Якович сприймав проблеми, що були пов'язані із позбавлення слідчого процесуальної самостійності. Звичайно він розумів закладену в проекті КПК України модель процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням, але наполягав на тому, що якісно провести досудове розслідування може лише

100

слідчий, який самостійно визначає напрям розслідування, несе відповідальність за своєчасність та законність проведених слідчих та процесуальних дій, та в цілому за ефективність проведеного досудового розслідування. Розробники КПК України йшли своїм шляхом, але відсутність у слідчого процесуальної самостійності у вирішенні «стратегічних» питань досудового розслідування й досі зазнає критики з боку практичних працівників та науковців.

Коли обговорювали повноваження прокурора у кримінальному провадженні, Василь Якович звернув увагу на те, що за проєктом КПК України прокурор не наділений правом скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчого. Спираючись на свою прокурорську практику, він зазначав, що слідчий, незважаючи на всю повагу до його самостійності, все ж може припуститися помилок, тому прокурор має бути наділений повноваженнями щодо скасування незаконних постанов слідчого. Причому, скоріше, такими повноваженнями має бути наділений прокурор вищого рівня. Таким чином, за пропозицією Василя Яковича з'явилася законопроектна пропозиція, а згодом і частина 6 статті 36 чинного зараз КПК: «Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури, їх перші заступники та заступники при здійсненні нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового розслідування...». Коли я читаю студентам лекцію стосовно повноважень прокурора у кримінальному провадженні, я завжди згадую ім'я Василя Яковича та розповідаю, як з'явилася ця норма в КПК України.

Дуже ретельно під час робочих нарад обговорювалися питання розумних строків кримінального провадження. Навіть словосполучення «розумні строки» було новим та незвичним для нас, а тим більше проблеми наповнення цього оцінного поняття правовим змістом. Ольга Георгіївна Шило, спираючись на досвід демократичних країн та практику Європейського суду з прав людини, підготувала доповідь щодо сутності поняття «розумних строків у кримінальному процесі». Обговорення цього питання припало на 15 листопада – день народження молодого доктора юридичних наук, але вже поважного та знаного в державі науковця. Було дуже несподіваним, коли Василь Якович увійшов до зали для нарад з великим букетом квітів та привітав Ольгу Георгіївну з Днем народження. Це було так зворушливо, надзвичайно, урочисто, що всі присутні довго аплодували, сама ситуація додала натхнення нашій роботі, нарада

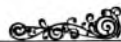
пройшла плідно, а всі ми впевнилися, що попри свою завантаженість справами, наш ректор Василь Якович Тацій залишається чуйною людиною, справжнім керівником, якому не байдужий настрій підлеглих, їх маленькі свята та перемоги, проблеми та турботи.

Після обговорення проблем розумних строків кримінального судочинства, висловлених точок зору всіма присутніми Василь Якович підсумував, що слід погодитися з пропозицією розглядати розумні строки як засаду кримінального провадження. Разом з тим у новому КПК України потрібно обов'язково запровадити кримінально-процесуальний механізм прискорення розслідування та судового розгляду кримінальних справ, адже відсутність у законі системи гарантій здатна призвести до зловживань з боку правозастосовників. На його думку, суть цього механізму могла б, зокрема, полягати в тому, що у випадку зволікання з розглядом кримінальної справи заінтересовані учасники процесу вправі будуть звернутися до голови відповідного суду з заявою про прискорення розгляду кримінальної справи (звертаю увагу, що поняття «кримінальне провадження» з'явилося значно пізніше). У свою чергу, голова суду протягом, наприклад, трьох днів повинен прийняти вмотивоване рішення, яким встановити строк проведення судового розгляду по справі та (або) можуть бути прийняті й інші процесуальні дії для прискорення розгляду справи. «Гарантії дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування, – підкреслив Василь Якович, – значно складніше розробити, але такою гарантією може стати нагляд прокурора, та, можливо, такий же механізм звернення громадян з клопотанням про зволікання слідчого на стадії досудового розслідування».

Як бачимо, прогнозування, обумовлене досвідом практичної роботи, науковою інтуїцією, було згодом сприйнято та знайшло своє відображення у частині 6 статті 28 КПК України.

Згадуючи свою правозастосовну практику, Василь Якович зазначав, що він дуже добре пам'ятає, що ще будучи слідчим прокуратури, звертав увагу на те, що ряд норм КПК щодо регламентації загальних положень досудового провадження не відповідав вимогам практиків. Наприклад, складно було застосовувати норми, які були пов'язані з виділенням та об'єднанням кримінальних справ. Отже, саме тому він наполягав на обов'язковому детальному унормуванні цих, здавалося б невеличких, але конче потрібних практиці питань.

Під час обговорень різних варіантів проекту КПК України Василь Якович позитивно оцінював запровадження розгляду кримінального

провадження судом присяжних, що відповідало Конституції України, унормування в окремому розділі порядку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; можливість застосування взяття під варту як виняткового запобіжного заходу, застосування якого повинно здійснюватися лише в тих випадках, коли забезпечити досягнення цілей кримінального судочинства іншими заходами не видається можливим; запровадження посади слідчого судді; можливість до прийняття відповідного рішення надати право прокурору або слідчому вносити рішення про тимчасове вилучення майна, яке має значення для справи; закріплення в КПК процесуального порядку здійснення приводу, відібрання біологічних зразків, необхідних для судово-експертного дослідження, поміщення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного до медичного закладу; розширення переліку справ приватного обвинувачення та інші пропозиції, яких не було в КПК України 1960 р.

Хочеться також звернутися до ще одного напрямку наших обговорень, який не знайшов свого законодавчого закріплення, – зловживання процесуальними правами. Василь Якович підкреслював, що «аксіомою є те, що суд, прокурор, особи, які здійснюють досудове розслідування, та інші учасники кримінального провадження зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу як один до одного, так і до їх прав і охоронюваних законом інтересів. Отже, на досудових та судових стадіях зловживанням процесуальними правами за загальним правилом можуть відповідно до закону вважатися дії та бездіяльність, які спрямовані, зокрема, на затягування кримінального провадження від кого б із учасників процесу такі дії не виходили; подання учасниками процесу другої і наступних скарг (клопотань) щодо одних і тих самих дій або бездіяльності осіб, які ведуть кримінальний процес з одних і тих самих підстав, одному і тому ж суб'єктові, у тому числі скарг і клопотань у іншій стилістичній формі; заявлення необґрунтованих багаторазових відводів; неподання, або несвоєчасне подання доказів чи інших матеріалів на законну вимогу уповноважених суб'єктів; грубе, або неодноразове виявлення неповаги до суду, тощо. Відтак кримінальне процесуальне законодавство має бути доповнено інститутом процесуальної відповідальності за зловживання процесуальними правами». В цих міркуваннях Василя Яковича підтримували всі члени робочої групи, які брали участь у обговоренні проєктів КПК у нашому університеті. Вважаю, такі ідеї були доволі прогресивними та перспективними для того часу, але не знайшли свого нормативного вираження.

Заради справедливості слід зазначити, що наукова громадськість лише зараз починає звертатися до системних та комплексних розробок проблем, які пов'язані зі зловживанням своїми правами у кримінальному провадженні, зокрема на дисертаційному рівні.

Після прийняття 13 квітня 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України Василь Якович скеровував свої зусилля на створення освітнього середовища, спрямованого на усвідомлення запроваджених Кодексом новел. Причому, він згадував 1961 рік, коли набув чинності КПК України, прийнятий у 1960 р. Тоді теж було непросто, багато новел не сприймалися правозастосовниками. Особливо складно було переконати слідчих суворо дотримуватися вимог закону, оскільки до прийняття КПК не було детального унормування процедури проведення досудового розслідування та здійснення судового розгляду, вимог до правозастосовних рішень та багатьох інших інститутів. Навчатися доводилося на власних помилках, які коштували дуже дорого, підривали авторитет законності в державі.

Як ректор провідного навчального закладу Василь Якович підкреслював, що «перед Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого, як перед навчальним закладом, що готує майбутніх фахівців, які вже наступного року поповнять ряди правозастосовників, постають серйозні завдання. Наші випускники повинні продемонструвати фундаментальні знання нового кримінального процесуального законодавства». Для цього вже з кінця квітня 2012 р. колективом Університету здійснювалася велика робота за декількома напрямками. Так, були повністю оновлені традиційні та запроваджені нові навчальні дисципліни: «Досудове розслідування кримінальних правопорушень», «Теорія і практика кримінального процесуального доказування», «Нагляд прокурора за законністю проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій», «Прокурор в судових стадіях кримінального провадження», «Прокурор в кримінальному провадженні» та інші. Для студентів випускних курсів запроваджені навчальні дисципліни «Новий Кримінальний процесуальний кодекс України», «Практикум з прокурорської діяльності».

З ініціативи та за сприянням Василя Яковича Тація колективи кафедр кримінального процесу, кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності приступили до написання нового підручника «Кримінальний процес» (який був першим в Україні підручником, що методично та змістовно повністю відповідав вимогам нового законодавства) та створення електронного навчального комплексу з цієї дисципліни. Василь Якович

170

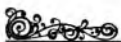

дуже опікувався роботою над підручником, був у курсі всіх кроків авторського колективу та переживань редакторів. Неодноразово ми з Ольгою Георгіївною Шило були у нього в кабінеті, розмовляли про необхідність збільшення навчальних годин з дисципліни «Кримінальний процес», адже це зумовлено не лише оновленням КПК України, а й складністю форми кримінального провадження.

На базі Національної академії правових наук України та нашого Університету був запроваджений постійно діючий міжкафедральний науково-практичний семінар з обговорення проблем застосування нового КПК України та розробки теоретичних положень, які обумовлені концептуально новими підходами законодавця до врегулювання кримінальної процесуальної діяльності. На кафедрі кримінального процесу він працює й досі, а члени кафедри мають можливість обговорити актуальні питання щодо змін кримінального процесуального законодавства, його новел та проблем.

Провідні фахівці нашого Університету читали лекції практичним працівникам різних відомств із метою ознайомлення їх із концептуальними новелами нового кримінального процесуального законодавства. Географія участі наших науковців у підвищенні кваліфікації практичних працівників обіймала майже всю Україну. Проте всі напрями нашої роботи, безумовно, не вичерпуються перерахованими вище. Було дуже приємно приїжджати до судів, прокуратур, де нас зустрічали наші випускники, які висловлювали свою вдячність Василю Яковичу та своїм вчителям за турботу в цей нелегкий час концептуальних змін законодавства та реформування органів кримінальної юстиції.

У 2010 р. розпочалася реформа органів прокуратури. Вона була зумовлена необхідністю вдосконалення правового статусу, функцій і повноважень прокуратури України та приведення їх у відповідність із європейськими стандартами. У ті часи істотно переосмислювалася роль прокуратури у захисті інтересів держави та суспільства, обговорювалися питання про необхідність позбавлення прокуратури надмірних повноважень щодо здійснення «загального нагляду» за додержанням законів та водночас запровадження правових механізмів, які дозволили б підвищити ефективність її діяльності та зосередити основну увагу на питаннях, пов'язаних із кримінальним судочинством. У 2014 р. був прийнятий новий Закон України «Про прокуратуру», яким був істотно змінений порядок добору кандидатів на посаду прокурорів, в минулому залишився державний розподіл, який святково здійснювався у юридичних вишах на профільних факультетах, запроваджений кваліфікаційний

іспит, спеціальна перевірка кандидата на посаду прокурора. Крім того, Законом було передбачено, що прокурором міг бути призначений громадянин України, який має стаж роботи в галузі права не менше двох років. Таким чином, випускники юридичних вищих навчальних закладів, де на спеціалізованих факультетах готувалися майбутні прокурори, позбавлялися права відразу після отримання диплома подавати документи на конкурс. Такий підхід законодавця не був сприйнятий юридичною спільнотою, багато хто говорив про потенційну професійну деформацію дипломованих спеціалістів, які два роки перед тим, як проходити добір на посаду прокурора, мають самостійно шукати місце роботи, працювати не за профілем майбутньої омріяної професії, що може вкрай негативно позначитися на професійних якостях та знаннях, які були отримані за часи навчання.

Опікуючись долею випускників Університету, Василь Якович, відстоював позицію про необхідність запровадження посади стажиста прокурора. Він розповідав, що така практика існувала в прокуратурах, була доволі позитивна, давала молоді можливість поступово опанувати тонкощі прокурорської професії. Василь Якович розмовляв з цього приводу з Генеральним прокурором, прокурорськими працівниками, писав листи, виступав на численних конференціях, присвячених реформуванню органів кримінальної юстиції. Здавалося, що всі безапеляційно підтримують цю точку зору, однак справа не рухалася з місця. Зрештою, 14 квітня 2022 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів», яким була запроваджена посада стажиста окружної прокуратури, яку випускники вищих навчальних закладів могли отримати після проходження конкурсу відразу після закінчення університету. Це була велика перемога, внесок у яку зробив своєю наполегливістю та турботою про майбутнє прокуратури Василь Якович Тацій.

Глибоко переконана, що досвід та професіоналізм, унікальна здібність до передбачуваності, широка ерудиція, високий творчий потенціал, що поєднані зі справедливою вимогливістю до себе, самодисципліною та великою організованістю, – ось ті якості, що були притаманні справжньому науковцю та керівнику – Василю Яковичу Тацію, який надихав своїм прикладом, створював в Університеті атмосферу творчості, відповідальності, взаємоповаги, прищеплював любов до правничої професії та *alma mater*.

Крім того, при всіх важливих обов'язках, поєднаних із керівництвом Університетом та представницькими функціями, Василь Якович завжди залишався скромною, доброю, чуйною людиною, спілкуватися з якою було величезною гордістю. Мені приємно, що доля подарувала щастя багато років працювати поряд із Василем Яковичем, навчатися у нього, набувати досвіду керівника, використовувати його в роботі та й досі щиро ділитися ним з колегами. Вважаю, що саме таким чином відбувається наступність поколінь, а пам'ять вдячних учнів на багато-багато років продовжує життя Вчителів.

Пам'ять про надзвичайно талановиту людину – керівника, науковця, громадського діяча завжди залишиться в моєму серці.

Ніна КАРПАЧОВА,
Перший Омбудсман України

НАС ПОЄДНАВ БЕКЕТОВ І ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дякую долі, що на моєму життєвому шляху зустрілася та людина, як Василь Якович Тацій. І, певно, зовсім не дивно, що наша перша й остання зустрічі відбулися в головному корпусі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ця будівля є унікальною пам'яткою архітектури, що сбудована за проектом відомого академіка архітектури України Олексія Бекетова. Багато поколінь юристів України сприймають і навчальний заклад як свою *alma mater* крізь образ бекетовської дівли. Вона є перлиною українського архітектурного мистецтва, нією з головних прикрас, які створюють неповторний образ міст Харкова.

З першого дня нашого з Василем Яковичем знайомства нас поєднали Олексій Бекетов і його архітектурна спадщина. Василь Якович сам багатогранною культурною особистістю, витонченим шанувальником музики, мистецтва і архітектури. Він дуже зацікавився, коли дізнався під час нашої першої зустрічі, що мені судилося створювати і працювати на теренах України меморіальний музей Олексія Миколайовича Бекетова в м. Алушті в Криму. Там, у Алушті, де я працювала до обрання депутатом Верховної Ради України, знаходилась у відомого «професорському куточку» дача архітектора О. Бекетова і його родини, збудована у «мавританському стилі» за проектом самого Олексія Миколайовича, що була окрасою Південного узбережжя Криму.